

“Гарадскі эксперымент” Максіма Багдановіча і ўрбаністычная паэзія Людмілы Рублеўскай

Максім Багдановіч-крытык ставіў перад сабой паэтам і ўсёй літаратурнай грамадой цэлы шэраг задач, сярод якіх – задача тэматычнага і фармальнага абнаўлення слоўнага мастацтва. Малады па ўзросце, але з адукацыяй, якую не меў, бадай, ніхто з яго беларускіх папличнікаў, Максім-кніжнік паспяхова ажыццяўляў тое новае, што бачылася яму неабходным у айчыннай паэзіі. У аглядавых артыкулах-роздумах аб стане беларускай культуры і яе будучыні пісьменнік лаканічна і разам з тым вельмі дакладна вызначаў сутнасць свайго літаратурнага ўнёску: “Мое творчество было направлено главным образом на расширение круга тем и форм белорусской поэзии” [1, с. 281].

Многае з літаратурных дасягненняў М. Багдановіча апярэджвала свой час, было высокамастацкім эксперыментам з магчымасцямі беларускага слова, думкі, вобраза ў тэмах неардынарных для новай нацыянальнай літаратуры. Гэта датычыць і так званага “гарадскога эксперымента”, які рэалізаваўся ў зваропе паэта да мастацкага ўвасаблення “места”. Гістарычныя ўмовы склаліся так, што на Беларусі ў самым пачатку XX стагоддзя працэс урбанізацыі культуры не надта адчуваўся, у параўнанні, напрыклад, з заходне-еўрапейскімі краінамі або Расіяй. Адпаведна, паэтычнае слова гэтага перыяду паглыблялася пераважна ў свет вёскі, бо часцей яна, а не шматнацыянальны горад, была жыццёвай прасторай беларуса. Урбаністычны цыкл у “Вянку” М. Багдановіча стаўся першай асэнсаванай спробай увесці ў верш новую прастору і новы эстэтычны аб’ект – “места”. Адбылося тое, што А. Лойка назваў “паскораным развіццём роднай літаратуры”: “Багдановіч як бы пераскокваў праз пласобныя звенні эвалюцыйнага развіцця нацыянальнай паэзіі, урываўся ў яе “збоку”, з адчуваннем усіх віткоў спіралі развіцця еўрапейскай паэзіі...” [4, с. 102]. У навуковы ўжытак даўно ўвайшло меркаванне, што М. Багдановіч плённа абапіраўся на традыцыі французскай і рускай урбаністычнай паэзіі, у прыватнасці, на творчасць П. Верлена і В. Брусава.

Эксперыментальнасць багдановічаўскіх вершаў аб “месце” заключаецца не проста ў навізне тэматыкі, але і ў своеасаблівым мастацкім падыходзе да ўвасаблення горада. Малады класік, словамі А. Бельскага, “сфарміраваў новы кірунак і лад светаадлюстравання” [2, с. 49] у беларускай паэзіі. Ён “даследуе” горад зрокам і слыхам, прымервае яго да лірычнага героя, да вобразаў і тэм, якімі напоўнена ўся творчасць (краса, смерць, гістарычная мінуўшчына, міфалагічная прошласць), карыстаецца тэхнікай імпрэсіяністычнага мазка і адначасова “стрымлівае” імпульсіўнае,

рухомае “места” класічнай формай санета. У выніку багдановічаўскі горад паўстае, з аднаго боку, як рэальны, дынамічны, зманліва бліскучы, перанасычаны людзьмі і рэчамі мегаполіс, з другога – як няспешнае, захопленое мроямі аб мінуўшчыне і вобразамі аўтарскай міфатворчасці “места”. Адзін з першых даследчыкаў тэмы “Вільня ў беларускай літаратуры” А. Луцкевіч падкрэсліваў, што “Максім Багдановіч ведае дзье Вільні” [5, с. 180]. Асабліва паказальны ў гэтым плане верш “Вулкі Вільні...”, дзе адбываецца храналагічны скачок з сучаснасці ў старажытнасць (з гулкай вуліцы – у глухі завулак).

Рамантычная мадэль горада М. Багдановіча трывала замацавалася ў свядомасці наступных пакаленняў беларускіх пісьменнікаў. Прамымі спадкаемцамі багдановічаўскіх традыцый у выяўленні гарадскога асяроддзя бачацца некаторыя з тых паэтаў, што прыйшлі ў літаратуру напрыканцы ХХ стагоддзя з ужо сфарміраваным гарадскім светаўспрыманням (І. Багдановіч, Г. Булыка, А. Глобус, Л. Дранько-Майсюк, Л. Рублеўская і інш.).

Дзяцінства сучаснай беларускай паэтэсы Людмілы Рублеўскай належыць “таемнаму свету сутарэнняў і гарэшкаў” старога Мінска. У адным з інтэрв’ю яна з эпатажнасцю пэтыдэрніста зазначае: “...Я – ваяўнічы ўрбаніст. Вёска для мяне – нешта зусім чужое. <...> стварыўся заганны стэрэатып, што беларускі паэт мусіць умець садзіць бульбу і вечна настальгіраваць па матчыным свежаспечаным хлебе. Гэта проста вялікі шанц для беларускай культуры, што цяпер беларускамоўныя паэты нараджаюцца сярод вертыкаляў горада” [3, с. 7]. За рэзкаватымі азначэннямі гучыць усведамленне свайго шляху ў літаратуры – шляху гарадскога паэта. Пры гэтым апісанне гарадскіх пейзажаў не становіцца самамэтай аўтаркі, але на свет яна абавязкова глядзіць вачыма, якія “мёртвы пыл” вуліц ведаюць лепш, чым жытнёвы пыл палёў.

У паэтычным зборніку “Замак месячнага саява” (1992) Л. Рублеўская вылучыла ў асобны раздзел вершы, якія ў большасці сваёй узнёўляюць гарадскія рэаліі. Урбаністычнасць твораў заяўлена ў самой назве раздзела, сугучнай паэтычнаму слоўніку М. Багдановіча – “На вулках места”. Як і ва ўсёй творчасці паэтэсы, інтэртэкстуальнасць гэтай нізкі вершаў заключаецца не ў прамым цытаванні айчыннага класіка. Сучасны крытык І. Шаўлякова своеасабліва сць “гістарычнага цытавання” ў паэзіі Л. Рублеўскай тлумачыць наступным чынам: “Гістарычны факт, падзея альбо постаць вырастаюць да самастойнага экспанату ў тым музеўме, дзе Людміла Рублеўская збірае найбольш каштоўнае – для сябе, сваіх дзяцей і свайго народу...” [9, с. 35]. Паэтэса, добра ўсведамляючы знакава сць багдановічаўскага вобраза “места” ў нацыянальнай літаратуры, адштурхнулася ад яго, каб стварыць “самастойны экспанат” горада і, разам з тым, працягнуць ланцужок каштоўных традыцый, закладзеных кнігай “Вянок”.

Гарадская рэчаіснасць у вершах паэтэсы паўстае ў вобразах, якім у беларускай літаратуры паклаў пачатак М. Багдановіч: вулкі, ліхтары, дрот трамвая, *“вочы шклянныя праспекта”*. Як і аўтар *“Вянка”*, Л. Рублеўская звяртаецца, з аднаго боку, да горада канкрэтнага – у яе гэта Мінск, з другога – да горада адцягненага – “места” ў цэлым. Апрача таго, яна рэфлексуе над незайдзеным лёсам горада сучаснага і адначасова паэтызуе горад мінулага, будзе рамантычную мадэль “места”, дзе праз канкрэтна-прадметны свет сённяшняга прабліскае міфалагізаваная гісторыя. Яшчэ ў адным з першых зборнікаў (*“Крокі па старых лесвіцах”*, 1990) з’явіўся вызначальны для ўрбаністычных вершаў Л. Рублеўскай вобраз *брукаванкі пад асфальтам*: *“Там брук – пад асфальтам і косьці – пад брукам, / Там – ціша стагоддзяў, сучаснасці – грукат”* [7, с. 36] (верш *“Новы раён”*). Ёсць у гэтым вобразе пэўная доля супрацьпастаўлення мастацкаму светаадчуванню, найменне якому ў 1950-я гг. даў М. Стральцоў, – *“сена на асфальце”*. Перажыванні лірычнай гераіні-гараджанкі звязаны з настальгіяй аб артэфактах мінуўшчыны, што бязлітасна знішчаюцца, а не з мроямі аб вёсцы, як я ўласцівы героям з сялянскай генеалогіяй.

Надзвычай яркая карціна руйнавання гісторыі горада паўстае ў вершы *“Места”* (нізка *“На вулках места”*), дзе пакрыццё старажытнага брука асфальтам уяўляецца пахаваннем мінуўшчыны – больш жывой, сапраўднай, чым сучаснасць горада: *“А сёння тут шчыруюць людзі, / Асфальт кладуць і горад лаюць, / Што Местам, горадам – не будзе, / А стане – месцам для жыхарства. / Ты чуеш? Гаснуць стогны, шэпты / Стагоддзяў пад гразёю чорнай ..”* [6, с. 80].

У паэтычнай рэпрэзентацыі старога горада Л. Рублеўская звяртаецца да прынцыпаў міфалагічнага мыслення, не прэтэндуючы на дакладнасць тапаграфічных і гістарычных рэалій. На *“брукаваных вулках места”* ёй мрояцца і мужы-воін, і п’янюга-гіцаль, і залаты дынарый, і трубка балаголаў. У вобліку “места” хутчэй не часавая вызначанасць і не ідэальнасць, а менавіта жыццёнасць, чаго, на думку аўтаркі, нестася асфальтаваму гораду.

Своеасаблівым парталам у мінуўшчыну для лірычнай гераіні становіцца і перароблены з кляштара дом: *“А праз тынкоўку выглядаюць фрэскі, / Як жыхары захопленай зямлі”* [6, с. 67] (верш *“Кляштар перарабілі ў дом жылы...”*). Са змрочнай іроніяй паэтэса малюе насельнікаў дома-кляштара, якія найўна вераць, што *“столь высокая таму, / Каб люстры крышталёвыя навесіць”*. *“Быццам каралі”* і *“каралевы”*, затыкаючы шчыліны, дзе *“праходзіць вольна вольны вецер”*, яны не жадаюць заўважаць цені стагоддзяў на сценах збудавання.

Сучасны горад і яго жыхары ў вершах Л. Рублеўскай намаляваны дастаткова змрочнымі фарбамі, бывае, сродкі рэалістычнай паэтыкі спалучаюцца нават з дэкаданцкай танальнасцю і адпаведнымі вобразамі.

Напрыклад, і без таго гранічна мінорны настрой верша “Гарадская восень” нагнаеца паэтычным параўнаннем інфернальнага характару: *“Ліхтарамі разбітымі / вецер рыпіць, як касцямі / Канакрада на вісельні”* [6, с. 82]. Смелая творчая фантазія паэтэсы ў асобныя моманты засланяе думку лірычнай гераіні, як, скажам, у радках: *“Сіні вецер параніў аб зорку крыло / І крывёю заліўся празрыстай”* [6, с. 71] (верш “Вечаровы дождж”). Тым не менш багатая метафарычнасць выдатна спрацоўвае на раскрыццё галоўнай праблемы, якую бачыць у сучасным горадзе Л. Рублеўская, – адзінота чалавека ў людскім натоўпе. Праблемы, прыкметанай у пачатку ХХ стагоддзя М. Багдановічам.

Паводле мастацкага бачання паэтэсы, экзістэнцыйная адчужанасць асобы выклікана не толькі падзеннем маральнасці ў *“знямелым”* горадзе, але і забыццём людзьмі сваёй гісторыі, традыцый, мовы. Голас лірычнай гераіні мацнее, набывае ноткі публіцыстычнасці, калі яна звяртаецца да раўнадушных гараджан: *“Што ж вам трэба яшчэ / гараджане, / дарослыя дзеці, / Колькі страсці крывавай, / выдадннў якіх залатых, / Каб спыніць вашу ўвагу / на вамі ж распнутым паэце, / Каб да роднае мовы / прывык ваш / разбэшчаны слых?”* [6, с. 84] (верш “Кнігам Караткевіча”).

Адметную ролю ў гарадской прасторы Л. Рублеўскай выконвае топас *могілкі*. У Мінску – гэта абавязкова Кальварыя – самыя старажытныя могілкі сталіцы. Неаб'якава сць паэтэсы да гэтай часткі горада выклікана перш за ўсё біяграфічным фактам – дзіцячыя гады прайшлі ў доме непадалёку. У мастацкім свеце топас міфалагізуецца, становіцца месцам пахавання нацыянальнай гісторыі і яе ж мажлівага ўваскрэсення. Так, надмагільныя камяні, заспацьня *“збуцвелым”* лісцем, нагадваюць лірычнай гераіні верша “Кальварыя” пакрытыя бяспамяцтвам душы. І надзеяй на абуджэнне гістарычнай памяці, на *“ажыўленне”* камянёў і душ гучаць фінальныя радкі верша “Магіла кампазітара”: *“...І будзе дзень, / і неба скаланецца, / Свет змоўкне. / І каменні зацяюць”* [6, с. 89]. Па сутнасці, Л. Рублеўская займаецца (апошнім часам найбольш плённа ў прозе) пошукам і рэканструкцыяй гарадскога міфа з мэтай абуджэння цікавасці да гісторыі свайго народа, наогул да сябе – беларусаў. Кальварыя ў мінскай прасторы пісьменніцы становіцца, напэўна, такім жа знакавым месцам, як Вострая Брама з Пагоняй або касцёл Св. Анны ў Вільні М. Багдановіча.

Горад, за якім літаратура цвёрда замацавала статус міфалагізаванага цэнтру нацыянальнага жыцця, таксама знайшоў сваё ўвасабленне ў паэзіі Л. Рублеўскай. Сёння існуюць літоўская (Т. Венцлова), польская (Ч. Мілаш), руская (К. Бальмант) версіі віленскага міфа, а з’яўленне беларускай па праве належыць М. Багдановічу, нягледзячы на тое, што значна раней улюбёнасць у *“крывіцкую Мекку”* засведчылі А. Міцкевіч і У. Сыракомля (у польскамоўнай культурнай прасторы). Л. Рублеўская, як і многія айчынныя паэты ХХ стагоддзя (Я. Колас, У. Жылка, Зм. Бядуля,

М. Танк, І. Багдановіч, інш.), далучыла свой голас да поліфанічнага мастацкага свету Вільні. Два вершы – “Могілка Роса” і “Вільня” (“Шыпшына для Пані”, 2007) – уяўляюць сабой лірычныя прызнанні ў любові да гэтага горада, аваяныя вялікім сумам па асклёпках беларускай гісторыі. Вільня тут – горад “дэ жа вю”, трапіўшы ў які, абуджаецца памяць продкаў і адчуванне, што “ў кожным каменьчыку спіць Беларусь” [8, с. 15]. На цесных завулках М. Багдановіч успамінаў “даўнейшыя дні” [1, с. 96], а Л. Рублеўская ў сваіх часе і прасторы яшчэ больш востра (у сілу пэўных гістарычных абставін) бачыць Вільню “горадам мінулага жыцця” [8, с. 17].

Несумненна, самы галоўны вынік “гарадскога эксперымента” Максіма Багдановіча – гэта дзейсны працяг развіцця ўрбаністычнай плыні ў беларускай літаратуры. Людміла Рублеўская напраму амаль праз стагоддзе звярнулася да багдановічаўскай рамантычнай мадэлі “места”, але не проста перакадзіравала яе з улікам новай культурнай сітуацыі, а стварыла свой горад, які ўяўляецца, з аднаго боку, месцам адзіноты чалавека, адарванага ад традыцый, ад моўнай культуры, з другога – крыніцай спазнання гістарычнай велічнасці свайго народа.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991 – 1995. – Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды, прадм. А. Лойкі; камент. Т. Чабан [і інш]. – 1991. – 752 с.
2. Бельскі, А. Максім Багдановіч і развіццё ўрбаністычнага пейзажу ў беларускай паэзіі XX стагоддзя / А. Бельскі // Зб. дакладаў : матэрыялы дакладаў і паведамленняў Міжнар. навук.-практ. канф. (1999 г.) / Літ. музей Максіма Багдановіча ; склад.: Т.Э. Шэляговіч, І.В. Мышквец. – Мінск, 2001. – С. 46–58.
3. З Людмілай Рублеўскай гаворыць Ганна Булыка // Крыніца. – 2000. – № 11 – 12 (60). – С. 4–16.
4. Лойка, А.А. Беларуская паэзія пачатку XX стагоддзя. Некаторыя заканамернасці і асаблівасці / А.А. Лойка. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1972. – 240 с.
5. Луцкевіч, А. Вільня ў беларускай літаратуры / А. Луцкевіч // Выбраныя творы: праблемы культуры, літаратуры і мастацтва / А. Луцкевіч. – Мінск : Кнігазбор, 2006. – С. 176–185.
6. Рублеўская, Л. Замак мясечнага сямства : вершы / Л. Рублеўская. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 125 с.
7. Рублеўская, Л. Крокі па старых лесвіцах : вершы / Л. Рублеўская. – Мінск : Выд-ва ЦК КП Беларусі, 1990. – 48 с.

8. Рублеўская, Л.І. Шыпшына для Пані : вершы і эсэ / Л.І. Рублеўская. – Мінск : Маст. літ., 2007. – 254 с.
9. Шаўлякова, І. “Подзвіг крытыка”: трунак для гурманаў / І. Шаўлякова // Крыніца. – 2000. – № 11 – 12 (60). – С. 34–38.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ